

هدف فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، همبستگی معنوی میان ملت‌هاست

عبدالرضا راشد
معاون نوسعه روابط و مطالعات منطقه‌ای و بین‌المللی سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی

یادداشت

سازمان فرهنگی ارتباطات اسلامی، قرارگاه فعالیت‌های فرهنگی بین‌المللی نظام جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور به شمار می‌آید. این سازمان در سال ۱۳۷۵ برای جمع‌بندی فعالیت‌های فرهنگی بین‌المللی تأسیس شد. از این رو از طریق نمایندگی‌های فرهنگی خود در خارج کشور (حدود ۶۰نماینده‌ی فرهنگی) برنامه‌های متعددی برای تصویرسازی صحیح از ایران و با هدف اثرگذاری بر مخاطبان خود انجام می‌دهد. برگزاری سمینارهای علمی برای مخاطبان دانشگاهی، انتشار کتب و مجلات متعدد، برگزاری هفته‌های فرهنگی، نمایشگاه و کارگاه‌های آموزشی، آموزش زبان فارسی، اعطاء فرصت‌های مطالعاتی، برگزاری اردوهای آموزشی،

امضای تفاهم‌نامه همکاری با سازمان‌های همتای خارجی برای اجرای برنامه‌های مشترک فرهنگی، میزگردهای علمی و گفتگوهای دینی در قالب برنامه مبادلات فرهنگی امضا شده با کشورها تنها بخش کوچکی از فعالیت‌هایی است که سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی توسط مراکز ستادی خود و از طریق نمایندگی‌های فرهنگی اجرا می‌کند. دستگاه دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران، سیاست خود را در خارج از کشور بر اساس اصل احترام متقابل و تعامل مؤثر و سازنده قرار داده و تلاش می‌کند تا انقلاب شکوهمند اسلامی ایران، دستاوردهای آن و آموزه‌های اسلام ناب محمدی را به جهانپان معرفی کند. فرهنگ و تمدن ایران اسلامی که سهم عمده‌ای در شکوفایی فرهنگ جهانی داشت قابلیت این را دارد که همگرایی ملت‌های منطقه را در زمینه‌های فرهنگی افزایش دهد. دستگاه دیپلماسی فرهنگی ایران تلاش می‌کند تا ضمن زودن هراسی که دشمنان ایران از انقلاب اسلامی در جهان

ایجاد می‌کنند، تصویری صحیح از فرهنگ ایران و دستاوردهای انقلاب اسلامی در خارج از کشور بسازد. دل‌های حق جوانان جهان پذیرا و آماده دریافت پیام‌های معنوی و ندهای صلح و دوستی و برادری جمهوری اسلامی ایران است. قدرت نرم ایران ناشی از حقانیت پیام معنوی و اهداف آرمانی انقلاب اسلامی است که دل‌های ملت‌های جهان از شرق تا غرب تشنه آن است. قلمروی فرهنگ و تمدن ایران بسیار فراتر از مرزهای جغرافیایی امروز است. مرزهای ایران فرهنگی روزگاری از کناره‌های مدیترانه در غرب تا مرزهای غربی چین در شرق امتداد داشت. تأکید بر پیوستگی‌های فرهنگی و ریشه‌های مشترک تاریخی در منطقه و بازتولید همبستگی‌های معنوی ملت‌ها در چاچوب همزیستی مسالمت‌آمیز جهانی از زمره اهداف فرهنگی جمهوری اسلامی ایران در منطقه است. همچنین پیام‌های معنوی و استقلال‌طلبانه مبتنی بر کرامات انسانی علاقه‌مندان خود را نه تنها در میان مسلمانان منطقه بلکه در میان ملت‌های

حق جوی جهان دارد. اندیشه‌های عالمانه حضرت امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) علاقه‌مندان زیادی را در جهان دارد و ما در هر جایی که حضور می‌یابیم با این بازخوردها و علاقه‌مندی‌ها مواجه هستیم. در یک جمله پشتوانه‌های دیپلماسی فرهنگی ایران که بر روی پیامهای انسان دوستانه و صلح‌آمیز برای تمام انبای بشر استوار شده جاذبه و قدرت فراوانی دارد و این ثروتی است که از آموزه‌های اسلام ناب محمدی (ص) و فرهنگ و تمدن شکوفای ایران اسلامی نشأت گرفته است. از این روست که سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، معرفی و شناساندن تمدن نوین اسلامی – ایرانی را وجهه همت خود قرار داده است. سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی فعالیت‌های فرهنگی خود را بر چهار اصل اساسی قرار داده است. این اصول در راستای تحقق اهداف دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران بکار گرفته می‌شود. بر این اساس اولین قدم در فعالیت‌های فرهنگی،

شناخت کشورها براساس مقتضیات فرهنگی- اجتماعی آنهاست. شناسایی ذائقه مخاطبان، مهم‌ترین بخش آغاز هر فعالیت فرهنگی است. تا شناختی از اوضاع و شرایط کشورها و نیاز فرهنگی مخاطبان حاصل نشود نمی‌توان به اهداف در نظر گرفته شده دست یافت. دومین اصل، تصویرسازی صحیح از ایران اسلامی و انقلاب اسلامی است. پس از شناخت فرهنگی منطقه است که میتوان تصویر درستی مبتنی بر واقعیت‌های جمهوری اسلامی ایران به ملت‌ها ارائه داد و تبلیغات منفی و مسموم دشمنان ایران و اسلام را نقش برآب کرد. تعامل مؤثر و سازنده در عرصه فرهنگی با کشورها در چارچوب منافع ملی طرفین و براساس اصل برابری و احترام متقابل سومین اصل سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی است. پس از اجرای صحیح این سه اصل است که می‌توان به مرحله تأثیرگذاری ورود کرد و این در واقع همان قابلیت قدرت نرم است که به دنبال متقاعدکردن و ایجاد نگرش مثبت و جاذبه

دل‌هاست. این راهبرد از نمایندگی‌های جمهوری اسلامی ایران در خارج از کشور به عنوان صف تا مراکز پشتیبانی‌کننده داخلی به عنوان ستاد عملیاتی دنبال می‌شود. در مجموع قابلیت و توان فرهنگی ایران اسلامی این پتانسیل را دارد که با اتکا به پشتوانه‌های استوار تمدنی با قدرت پیش رود، به ویژه آنکه انقلاب اسلامی ایران از ماهیت فرهنگی به عنوان بن‌مایه قدرت نرم برخوردار است. تمرکزبر صادرات محصولات فرهنگی و صنایع معظم رهبری، سال «سرمایه‌گذاری برای تولید» نامگذاری شده است. باید بگویم که این موضوع، فرصتی است تا ارجحیت و برتری فرهنگ بر اقتصاد که از پایه‌های اصلی انقلاب اسلامی ایران به شمار می‌رود، نمایان شود. سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، با تمرکزبر صادرات محصولات فرهنگی و صنایع خلاق، تلاش خواهد کرد که قدرت فرهنگی ما را بیشتر به جهانپان نشان دهد و از آن سو، جذابیت‌های سرمایه‌گذاری در کشور را به بهترین شکل ممکن برای دیگران نمایان سازد.

دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران به مثابه قدرت نرم است

دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک ابزار کارآمد و انعطاف‌پذیر در سیاست خارجی، نقش مهمی در دستیابی به اهداف و منافع ملی کشور از طریق به‌کارگیری قدرت نرم ایفا می‌کند. این رویکرد به ویژه در فضای جهانی شدن و با تغییر ماهیت قدرت از سخت به نرم، اهمیت فزاینده‌ای یافته است.

دیپلماسی فرهنگی و جنگ نرم ارتباط تنگاتنگی با یکدیگر دارند، به‌ویژه در دوران پس از جنگ سرد که ماهیت قدرت در روابط بین‌الملل دستخوش تغییر شده و قدرت نرم جایگزین قدرت سخت‌افزاری شده است. در این فضا، دیپلماسی فرهنگی اغلب به عنوان ابزاری حیاتی برای اعمال قدرت نرم مورد استفاده قرار می‌گیرد، هم در جهت پیشبرد منافع ملی و هم در قالب "جنگ نرم" یا "تهدیدات نرم" برای تأثیرگذاری بر رقبای و افکار عمومی.

دیپلماسی فرهنگی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای به عنوان یکی از مهم‌ترین اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران جایگاه ویژه‌ای دارد. ایشان فرهنگ را نه تنها یک ابزار، بلکه یک زیرپا، به بستر اصلی می‌دانند که سایر مسائل و تدفغه‌های کشور به آن بازمی‌گردد. دیپلماسی فرهنگی از منظر ایشان، به معنای استفاده از ظرفیت‌ها و مجاری فرهنگی برای شناساندن، تثبیت و گسترش ارزش‌ها، راهبردهای کلان، و گفتمان انقلاب اسلامی در سطح منطقه و جهان است.

ایشان دیپلماسی فرهنگی را فرآیندی مؤثر می‌دانند که از طریق فرهنگ، هنر و آموزش با کشورهای خارجی صورت می‌گیرد و فرهنگ یک ملت را به جهان بیرون عرضه می‌کند. از دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای، دیپلماسی فرهنگی نه صرفاً ابزاری برای برآوردن اهداف سیاسی-اقتصادی، بلکه الگوی گفتمانی-عملیاتی است. ایشان تأکید دارند که فرهنگ ایران منبعث از فرهنگ غنی ایرانی-اسلامی است و هویت گفتمانی و اعتقادی جامعه را شکل می‌دهد. نقش مردم و افکار عمومی در هدایت سیاست خارجی و پیگیری منافع ملی، اهمیت دیپلماسی فرهنگی را افزایش داده است.

دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی ایران عبارت است از تلاش‌ها و اقدامات طراحی‌شده و سازمان‌یافته برای تأثیرگذاری بر برداشت‌ها، ادراکات، افکار، انگاره‌ها، ایده‌آل‌ها، ارزش‌ها، ایستارها و باورهای ملت‌ها و کشورهای دیگر از طریق تبیین و ترویج فرهنگ و تمدن ایران و انقلاب اسلامی. این نوع دیپلماسی بیش از آنکه بر ابزارهای دولتی و فرماندهی تمرکز داشته باشد، با مردم و افکار عمومی سروکار دارد و هدفش بهبود نگرش سایر ملت‌ها نسبت به کشور است.

قدرت نرم توانایی دستیابی به نتایج مطلوب از طریق جاذبه و کشش است، نه از طریق اجبار و خشونت. در نظریه قدرت نرم، دیپلماسی فرهنگی به عنوان جزئی از دیپلماسی عمومی، از ارکان قدرت نرم به شمار می‌رود و در تعاملی سازگار و هم‌افزا با سایر ارکان قدرت ملی کشور قابل تشریح است. کشورهایی که از مؤلفه‌های نرم‌افزاری قدرت بیشتر برخوردار باشند، امکان تأثیرگذاری بیشتری در روابط دوجانبه یا چندجانبه دارند.

اهداف دیپلماسی فرهنگی در سیاست خارجی

دیپلماسی فرهنگی جمهوری اسلامی

ایران در راستای تأمین و توسعه منافع ملی عمل می‌کند. برخی از اهداف کلیدی شامل موارد زیر است: **ترویج ارزش‌های انقلاب اسلامی:** این هدف یکی از اساسی‌ترین اهداف انقلاب و زمینه قدرت نرم آن است. ارزش‌هایی مانند عدالت‌خواهی، آزادی‌خواهی، استقلال‌طلبی، استکبار و ظلم‌ستیزی، دفاع از مظلومان و مستضعفان، مقابله با ایران‌هراسی و اسلام‌هراسی، و معرفی حکومت مردمی و جمهوری اسلامی به عنوان نظامی دموکراتیک و پیشرو. **افزایش اعتبار و گسترش نفوذ ایران در عرصه بین‌المللی:** دیپلماسی فرهنگی با ایجاد روابطی هماهنگ، دوستانه و نزدیک با کشورها و به‌ویژه مردم آن‌ها، به افزایش تقاهم میان ملت‌ها و ایجاد صلح و ثبات بین‌المللی کمک می‌کند. این امر موجب تقویت جایگاه ایران به عنوان بازیگری قدرتمند و هوشمند در منطقه و نظام بین‌الملل می‌شود.

پیشرفت علمی و صنعتی: با وجود انتقادات غرب مبنی بر مانع بودن حکومت دینی برای پیشرفت علمی، جمهوری اسلامی ایران مشوق پیشرفت علمی و صنعتی بوده و این را به عنوان یکی از اهداف خود در دیپلماسی فرهنگی ترویج می‌کند.

معرفی فرهنگ و تمدن ایرانی و اسلامی: ایران با قدمت تمدنی چندین هزار ساله و فرهنگ غنی اسلامی و ایرانی، ظرفیت‌های عظیمی در دیپلماسی فرهنگی دارد. ساز و کارهای کمک دیپلماسی فرهنگی به اهداف سیاست خارجی:

دیپلماسی فرهنگی ایران از طریق روش‌ها و ابزارهای متنوعی به اهداف سیاست خارجی کمک می‌کند. این موارد شامل:

ترویج زبان فارسی و ادبیات: زبان فارسی به عنوان یک مکمل ژئوپولایزر و عامل ارتباط کلامی، می‌تواند در گسترش نفوذ ایران در منطقه و جهان مؤثر باشد. تأسیس رشته‌های زبان و ادبیات فارسی در سطح جهان و برگزاری دوره‌های دانش‌افزایی زبان فارسی از جمله اقدامات است.

استفاده از رسانه‌ها و فناوری‌های نوین: رسانه‌های قدرتمند (به‌ویژه اینترنت و شبکه‌های ماهواره‌ای) و نشر مکتوب، ابزارهای مهمی برای ارائه و اشاعه مقاصد و ارزش‌های فرهنگی و تأثیرگذاری بر افکار عمومی هستند. بهره‌گیری از سینما و تلویزیون ایران به عنوان بسترهای معرفی فرهنگ و اندیشه، نقش بسیار مهمی در این زمینه ایفا می‌کند.

روابط علمی، آموزشی و دانشگاهی: اعزام به المپیادها و مجامع علمی، برایی همایش‌ها و کنفرانس‌های علمی، ایجاد کرسی‌های ایران‌شناسی و زبان فارسی در دانشگاه‌ها، این تعاملات بدون تأثیر مستقیم در سیاست، در مبارزه با احساسات منفی نسبت به کشور مؤثرند. **دیپلماسی هنری و گردشگری:** استفاده از ظرفیت‌های نهفته در هنر (مانند سینما، تئاتر، موسیقی، نقاشی، صنایع دستی) و گردشگری (جاذبه‌های گردشگری، مکان‌های تاریخی و مذهبی) برای معرفی فرهنگ و تمدن ایرانی و اسلامی و جذب مخاطبان.

ترویج مراسم و آیین‌های مشترک: برگزاری جشن‌هایی مانند نوروز که نماد صلح و دوستی است و ریشه در فرهنگ و تمدن ایرانی دارد.

تقویت نقش فرهیختگان و دانشمندان: در جست‌وجو کردن نقش و تأثیر فرهیختگان، دانشمندان، شاعران و هنرمندان تاریخی و معاصر کشور، و استفاده از ظرفیت روحانیون و مبلغان مذهبی. **استفاده از ظرفیت سازمان‌ها و نهادهای داخلی و بین‌المللی:** سازمان‌هایی مانند سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی، مجمع جهانی تقریب مذاهب اسلامی، دانشگاه‌ها، بنیاد سعدی و سایر نهادهای مرتبط.

مشارکت بازیگران غیردولتی و مردمی: دیپلماسی فرهنگی به دخالت بازیگران بیشتری از بخش‌های مختلف جامعه نیاز دارد، از جمله افراد عادی، خارجی‌های مردم‌نهاد (سمن‌ها)، شرکت‌های خصوصی، نخبگان و گروه‌های مرجع. این مشارکت به دلیل اصالت بیشتر و واقع‌گرایانه‌تر بودن مقاصد مردم‌نهاد نسبت به دولت‌ها، مؤثرتر است.

چالش‌ها و موانع پیش روی دیپلماسی فرهنگی

علی‌رغم پتانسیل‌های بالا، دیپلماسی

فرهنگی ایران با چالش‌هایی نیز مواجه است، از جمله فقدان استراتژی منسجم، تعدد نهادهای سیاست‌گذار، ضعف کارگزاران دولتی، غلبه نگاه ایدئولوژیک، و عدم توجه کافی به بخش خصوصی. این عوامل می‌توانند باعث ناهماهنگی و سردرگمی در پیام‌رسانی و کاهش اثربخشی دیپلماسی فرهنگی شوند.

همچنین، تحریم‌های اقتصادی نیز بر قدرت مانور دیپلماسی فرهنگی تأثیر منفی گذاشته است.

با وجود این چالش‌ها، دیپلماسی فرهنگی با تکیه بر قدرت نرم، می‌تواند به اهداف سیاست خارجی ایران، در شکل‌دهی به نظام آینده جهانی، ایجاد تمدن نوین اسلامی، و ارتقای موقعیت ایران در عرصه بین‌الملل کمک کند.

دیپلماسی فرهنگی در بستر جنگ نرم

جایگاه دیپلماسی فرهنگی در بستر جنگ نرم را می‌توان از چند منظر بررسی کرد:

دیپلماسی فرهنگی به مثابه ابزار قدرت نرم: دیپلماسی فرهنگی جزئی از دیپلماسی عمومی است و از ارکان قدرت نرم به شمار می‌رود. قدرت نرم خود به توانایی دستیابی به اهداف مطلوب از طریق جذابیت و اقناع، به جای اجبار و زور تعریف می‌شود. کشورهایی که از مؤلفه‌های نرم‌افزاری قدرت بیشتری برخوردارند، امکان تأثیرگذاری بیشتری در روابط دوجانبه دارند. بنابراین، دیپلماسی فرهنگی با استفاده از فرهنگ، ارزش‌ها و ایده‌ها، ترجیحات دیگران را شکل می‌دهد و می‌تواند به تحقق منافع ملی کمک کند.

جنگ نرم و اهداف آن: "جنگ نرم" یا "تهدیدات نرم" به تلاش‌هایی اطلاق می‌شود که هدف اصلی آن‌ها تضعیف حاکمیت، ایجاد بی‌ثباتی اقتصادی، شکل دادن به نارضایتی در جامعه، عملیات روانی برای ناکارآمدی نشان دادن دولت، و تحول فرهنگی و سیاسی (استحاله) از طریق ابزارهای رسمی مانند رسانه‌ها، فناوری‌های نوین و دیپلماسی فرهنگی است. این نوع جنگ با تمرکز بر حوزه معرفتی و رسانه، به دنبال تأثیرگذاری شدید بر افکار عمومی جامعه است.

کاربرد دیپلماسی فرهنگی در جنگ نرم از سوی رقبای:

منابع نشان می‌دهند که قدرت‌هایی

رضا ملکی؛ رئیس مرکز سیاست‌پژوهی و برنامه‌ریزی بودجه سازمان فرهنگ و ارتباطات اسلامی

پس از جنگ سرد: **تغییر ماهیت قدرت:** پس از جنگ سرد، مفهوم قدرت در روابط بین‌الملل دستخوش تحول عمیقی شد و قدرت حکمیت ایران از طریق راه‌های نرم و تأثیرگذاری بر افکار عمومی با ابزار خبر و اطلاع‌رسانی هدفمند و کنترل شده است. این شامل حمایت از گروه‌های ضد ساختاری، کشورهای معارض منطقه‌ای و قدرت‌های بزرگ است.

● پاسخ ایران به جنگ نرم با دیپلماسی فرهنگی: جمهوری اسلامی ایران نیز با استفاده از ابزارهای فرهنگی به دنبال افزایش قدرت نرم و نفوذ خود در منطقه و جهان است. ایران از دیپلماسی فرهنگی خود برای مقابله با تهدیدها و همچنین گفتمان‌سازی امنیت ملی استفاده می‌کند. این شامل ارائه چهره‌ای مثبت و موجه از خود، کسب اعتبار در افکار عمومی جهانی، و مقابله با ایران‌هراسی و اسلام‌هراسی است. ترویج ارزش‌های انقلاب اسلامی مانند عدالت‌خواهی، آزادی‌خواهی، استقلال‌طلبی، استکبارستیزی، و دفاع از مظلومان، از اهداف اساسی ایران در این بستر است.

● تأثیر فناوری و رسانه در این پویا: پیشرفت فناوری ارتباطات، به‌ویژه اینترنت و شبکه‌های ماهواره‌ای، موجب تغییر و تحول در دیپلماسی و افزایش کارآمدی دیپلماسی فرهنگی برای دستیابی به منافع شده است. (این تغییرات به جنگ روایت‌ها (Narrative War) منجر شده‌اند، جایی که کشورها با ارائه روایت خود از وقایع، به دنبال اقناع دیگران برای پذیرش آن هستند. استفاده از فناوری‌های نوین می‌تواند پیام‌های دیپلماسی فرهنگی را با کمترین هزینه و بیشترین مخاطب منتقل کند.

دیپلماسی فرهنگی: تحولات از جنگ سرد تا دوران نوین

جایگاه دیپلماسی فرهنگی در دوران جنگ سرد و پس از آن دستخوش تحولات مهمی شده است: **در دوران جنگ سرد:** دیپلماسی فرهنگی به عنوان یک ابزار حیاتی و ضروری مورد استفاده قرار گرفت. سیاست‌گذاران در طول دهه‌های طولانی جنگ سرد دریافتند که "قدرت جاذبه" (قدرت نرم) نیز به عنوان یک ابزار دیپلماتیک مهم برای جذب دوستان در جامعه بین‌المللی عمل می‌کند. استفاده از ابزارهای فرهنگی در این دوران، نیازی اساسی برای بر قدرت‌ها جهت پیشبرد اهداف سیاست خارجی‌شان در کشورهای هدف بود. برای مثال، ابزارهایی مانند رادیو و تلویزیون در این زمینه به کار گرفته می‌شدند.

برخلاف دیپلماسی کلاسیک که عمدتاً دولتمحور بود، دیپلماسی پس از جنگ سرد، نیاز به مشارکت بازیگران بیشتری از بخش‌های مختلف جامعه از جمله مردم عادی، جامعه مدنی و سازمان‌های غیردولتی پیدا کرد. این مشارکت به دلیل اصل ترو واقعی‌تر بودن مقاصد مردم عادی نسبت به دولت‌ها، مؤثرتر تلقی می‌شود